

Műhelymódszerek a fiatalok fogvatartottak kezelési stratégiájában: szociodramatikus bábterápia

A szirmabesenyői Fiatalok Regionális Büntetés-végrehajtási Intézete szinte átadásától kezdődően kiemelt figyelmet fordít a fogvatartotti kezelési programokra. Az intézet működésének első évében a fiatalok számára specializált büntetés-végrehajtási gyakorlatban úttörőként engedték be falaink közé a szociodramára építő pedagógiai módszert, a holland minta alapján átvett EQUIP-programot. A program menetéről készített dokumentáció alátámasztotta az eljáráshoz fűzött kezdeti elvárásokat. A fogvatartotti csoportban a közösségi munka során kialakultak azok a konfliktuskezelési sémák, amelyek a krízishelyzetekben a döntési mechanizmust befolyásoló panelként az egyén cselekvését a társadalmilag elfogadott normákkal összhangban alakították.

A szociodráma módszere az EQUIP-program befejeztét követően sem halt el, sőt az erre vonatkozó tudományos ismeretek bőséges tárháza e kezelési eljárás jelentős kiszélesítésére kínált lehetőséget. A színpadi drámajátékok, a fiatalok korosztályt megszólító irodalmi, drámai művek megjelenítése, a csoport mindennapjaiban elevenen megjelenő kritikus élethelyzetek csoportos feldolgozása sikeresen építhető be a fiatalok fogvatartó büntetés-végrehajtási intézetek szakmai, kezelési programjába. Szinte érintetlen területet adhatnak a kortárs segítő, amatőr és iskolai színjátszó csoportok bevonásához, a fogvatartotti közösség együttműködő érdeklődésének felkeltéséhez.

A Fiatalok Regionális Büntetés-végrehajtási Intézete ezen az úton haladva jutott el a szociodramatikus bábjáték lehetőségeinek kipróbálásához. Az elnevezés is érdekes: egyrészt bizonyos tekintetben magáért beszél, másrészt némi magyarázatra szorul. A szociodramatikus eljárásban a pedagógiai szándék, a „jobbtétel” a közösség megerősítő erejének, bölcsességének segítségével hívásában ölt testet. Nem újkeletű gondolat ez. A drámapedagógia és a neveléstudomány évszázadokkal korábban felismerte, alkalmazta az eljárás erejét; hazánkban megtartásra méltó gyökerei egészen Comeniusig nyúlnak vissza. Egy másik, szűkebb pátriánkban tevékenykedő, nevelő és tudós ember, Németh Antal szavain elmerengve („Játékunk nem cél, hanem eszköz”) juthatunk közelebb az elnevezés mögött rejlő módszer megismeréséhez.

A fiatalok fogvatartottak közül többen – modern korunk társadalmának sok más csoportalakító tagjához hasonlóan – szerepet játszanak. Szerepeik a többségi társadalom számára elfogadhatatlanok. Túlnyomóan eltorzult értékrendű, negatív töltetű szülői, társadalmi példákból, kulturális élményekből merített énképek ezek, amelyek e saját magukat gyökértelenül, fogódzók nélkül kereső fiatalok gondolatvilágában rendkívül dús termőtalajra találnak.

A pusztítást, gyilkolást, agresszivitást pozitív lencsén keresztül, élményként bemutató játékok és filmek számukra magukban hordják a túlélő, legyőzhetetlen hőssel való azonosulás veszélyét, e szerep felvállalásának lehetőségét. Abban a közösségben, amelyben ezen élmények és szerepek akár megtűrtté, akár elfogadottá válnak, mélyre nyúló gyökeret ver az erőszak. (Amely – véleményem szerint – nem maga a probléma, hanem annak csupán látványosan felszínre törő tünete.)

A büntetés-végrehajtás intézeti keretei között ez a jelenség a rendszer szigorának a fogvatartotti közösségen belüli farkastörvényekben való leképezése következtében még veszélyesebbé válhat. „Bűnöző vagyok, elítéltek, bánjon velem mindenki ennek megfelelően bűnözőként! Nem bírom a lányneveldét” – mondta az egyik terápiás csoportba frissen, ám közel másfél éves börtönmúlttal a háta mögött bekapcsolódó fogvatartott.

E szerepek, valamint ezeknek a fogvatartott társak előtti vállalása a büntetés-végrehajtás nevelői tevékenységét rendkívül csekély határfokúra predestinálja. A fogvatartott együttműködési szándéka alacsony marad, motivációja elenyésző.

Kézműves foglalkozáson készített „önarckép” (a foltok a társadalomtól kapott elutasításokat jelentik). A szerepvállalás, önazonosság figurális ábrázolása a bábterápia által feldolgozható kérdéseket vet fel.

A szerep a közösség életében többnyire negatív élményként jelenik meg, a kényszerű együttélés problémáit nehéz élethelyzetekké súlyosítva. A szociodramatikus játékok értékes terepet teremtenek a szerepek levetésére, kipróbálására, megmérettetésére. A bábjáték ezen lehetőségeket is képes felülmúlni a szerep kivetítése, egy élettelen figura jellemmel, érzelmeikkel, akár indulattal történő felruházása folytán. Az élethelyzetek megjelenítése a közvetlen, személyek közötti konfrontálódás lehetőségének kikerülésével közvetít és old meg problémákat.

A bábok a fogvatartottak kezében életre kelnek. Beszélnek, vitatkoznak, szeretnek. Büntetlenül mondhatnak véleményt, az egyén

tényleges sérelme nélkül követhetnek el deliktumokat. Sérelem nélkül, de mindig elmaradhatatlan következmények mellett. Ha a bábu „gyilkossá” válik, a közösség által kiszabott büntetés csak a figurát sújtja és az áldozat is csak egy báb marad. Ezek a beszédes szereplők a szociodramatikus bábjáték keretein kívül sem hallgatnak, mondanivalójukat már jóval a bábjáték előtt közvetítik a szakemberek felé.

Intézetünkben a bábterápiás csoport tagjai bábművészek segítő iránymutatása mellett készítették el saját figuráikat. Az iránymutatás csupán a technikai megvalósításra korlátozódott, a megformálásban teljes szabadságot adott. A csoport változatos megjelenésű figurákat készített („Abraham Lincoln”, „Indián”, „Ördög” stb.). Valamennyi figura elkészítőjének lelki lenyomatát, önazonosság-tudatának, esetleg szerepének jellemzőit viselte. „Apámat gyermekkorom óta nem láttam, kint dolgozott az Egyesült Államokban, Abraham Lincoln az Egyesült Államok egyik leghíresebb elnöke volt.” „Az indiánok jók.” „Az ördög, azt hiszem, ölni szeretne.” A készítés során a fogvatartottak saját kezükkel faragták érzelmeiket, félelmeiket, indulataikat bábjaik arcára, félreérthetetlen arcvonásokat alkottak. A bábfiguráknak története lett. Készítőjük megalkotta múltjukat, megformálta jellemüket. Volt, aki „gonosz” lett, volt aki „jó”. Készült olyan bábu is, amelyben a csoport egy női figurát vélt felismerni, jóllehet alkotója eleinte elzárkózott e gondolat vállalásától, azonban a később kibontakozó darabban már büszkén élte meg a „világszép cigánylány” szerepét.

Az első szituációs játékok során már érezhető volt: miként befolyásolja a közösség a fogvatartottak által szabadon alakított történet menetét. A csoport a játék során a fogvatartottak – a személyi állomány számára fel nem táruló – mindennapjaiba is betekintést engedett. Az irányított témaválasztás alkalmával bemutatták a zárkára újonnan helyezett „bábfigura” első megpróbáltatásait, a közösségbe illeszkedés, elfogadás nehézségeit. („Hello, Öreg! Honnan jössz, ki vagy? Figyelj Öreg, most bunyóznod kell a saját szütyődért, verekedj érte!”)

A későbbi foglalkozásokon megjelent a jó és a rossz örök küzdelme, a bűn és bűnhődés motívuma. A csoport megkérdőjelezhetetlen szabályként állította fel saját maga elé, hogy a deliktuális cselekményt a közösség elutasításának és büntetésének kell követnie. A csoportfoglalkozásokat vezető nevelő folyamatosan figyelemmel követte a közösség fejlődését. A csoport látványos épülésen ment keresztül. A bábjátékosok által a csoportba hozott „dacos”, „vagány” egyéni szerepek a játék során leolvadtak. A fiatalok közösség-ként kezdtek viselkedni és gondolkodni. E közösségtudat magával ragadta a kezdetben tudatosan negatív figurát készítő társukat is. Szituációikban megjelent az empatis gondolkodás.

A program első hat hónapja a vártnál is komolyabb eredményt hozott. A csoport az irányított foglalkozások mellett egyre nagyobb figyelmet szentelt egy önálló történet kialakításának. A darab összeállítását külső befolyás nélkül végezték. A csoportos játék érlelte meg bennük annak igényét, hogy nagyobb létszámú közönség előtt előadást vállaljanak. A témát, a szereplők karakterét, a történet lefolyását maguk alakították, mindez szerencsére mentes maradt a professzionális bábművészek által bemutatott színdarabok – amelyeket a teljes fogvatartotti állomány számára adtak elő a program alatt – hatásától.

A terápiás foglalkozás számokban mérhető eredményeként megállapíthatóvá vált a fegyelmi eseményekben való részvétel jelentős csökkenése, a közösségi programokban történő mind aktívabb részvétel. A foglalkozássorozaton 13 fogvatartott vett részt. A programot megelőző féléves időszakban 7 fogvatartottal szemben 10 fegyelmi eljárás indult. A bábterápia féléves periódusában a résztvevőkkel szemben fegyelmi eljárás megindítására nem került sor.

Jóllehet a csoport kialakítása és a program sikeres indítása kedvező eredményeket hozott, messzemenő következtetések, általános érvényű törvényszerűségek megállapításához nem szolgáltatott elegendő tapasztalatot. Az intézet a szociodramatikus bábjáték módszerét kezelési programjába beépítette, alkalmazását a fiatalokorú korosztály személyiségének formálásában hasznosnak, eredményesnek tartja. Az egymást váltó fogvatartottakkal elért eredményeket dokumentáljuk, ezen anyagok összehasonlító értékelésére egy hosszabb út megtételét követően kerülhet sor.